

Wosinsky emlékhelyek Lengyelen

Wosinsky Emlékoszlop a lengyeli Sáncon

Wosinsky Mór világhírű lengyeli ásátásainak száz éves évfordulója alkalmából több nemzetközi ősrégészeti konferenciát tartottak. Az elsőt Alsó-Ausztriában rendezték meg, ahol a Wosinsky Mór által feltárt hatezer évvel ezelőtti lengyeli kultúra volt a konferencia témája. Ez a kultúra a Tolna megyei Lengyel községről kapta a nevét, ezen a néven ismerik a régészeti szakirodalomban.

Magyarországon Wosinsky Mór lengyeli ásátásainak százéves évfordulója alkalmából az MTA Régészeti Intézete és a Szekszárdi Béni Balogh Ádám Megyei Múzeum (ma már Wosinsky Mór Megyei Múzeum) 1985. május 9–12. között rendezett nemzetközi ősrégészeti konferenciát, melynek címe „Az ie. IV. évezred szociálarcheológiája – a lengyeli kultúra és a környező kultúrák” volt. A szekszárdi ősrégészeti konferenciára tíz nemzet küldte el hatvan tudósát. A négy nap alatt több mint harminc előadás hangzott el angol és német nyelven. „A négy napos vitasorozat legfontosabb megállapításai közé tartozik, hogy a lengyeli sánc 6000 év előtti lakói fejlett földművelést, állattenyésztést végeztek, a vadászattal csak kiegészítően foglalkozó nép volt.”¹

1985. május 11-én a konferencia résztvevői Wosinsky Mór emlékoszlopot állítottak a „Lengyeli Sánc”-on, amely Farkas Pál szobrászművész munkája. A római oszlopon Wosinsky portrédombormű, alatta körbefutó frízszerű neolitikus motívumokat tartalmazó bronz szalag. A felirat: „A neolitikus lengyeli kultúra első kutatója tiszteletére és emlékére a nemzetközi ősrégészeti konferencia. Szekszárd, 1985.” Az avatóünnepségen Bökönyi Sándor akadémikus, az MTA Régészeti Intézetének igazgatója, német és angol nyelven méltatta Wosinsky Mór munkásságát, a lengyeli kultúra felfedezésének nagyszerűségét, majd leleplezte az emlékművet. Az emlékműhöz koszorút helyeztek: az MTA nevében dr. Bökönyi Sándor és Kalicz Nándor. A Magyar Nemzeti Múzeum nevében dr. Patay Pál és Lasits Ferenc, a Szekszárdi Múzeum nevében dr. Vadas Ferenc igazgató, Péterfy Zsuzsanna régész, dr. Zalai Gál István aspiráns.”²

A híres „Lengyeli Sánc” Lengyel községtől északra, mintegy hat kilométerre eső erdőterületen található. Ez az erdőterület gróf Apponyi Sándor tulajdona volt. Ezen a területen volt abban az időben a híres Sándor-majori lipicai ménés és közel hozzá a mucci szőlők. Apponyi Sándor gróf sokat lovagolt, kocsikázott ezen a területen. Gróf Apponyi Sándorné gróf Eszterházy Alexandra emlékiratában feljegyezte, hogy 1882 nyarán náluk tartózkodott Len-

¹ Hatezer éves kultúra kutatói Tolna Megyei Népújság 1985. május 13.

² A szekszárdi nemzetközi ősrégészeti konferencia eredményei Tolna Megyei Népújság 1985. május 20.

gyelen testvére, Eszterházy Miklós gróf. Férjével, Sándor gróffal kilovagolt megnézni a ménest. Mivel már többször hallott a török sánctól, ami az ő területükön van, Eszterházy Miklós javaslatára fellovagoltak a sánc tetejére. A látvány alapján úgy vélték, hogy a sáncon egy török temető lehet. Hazatérve Lengyelbe, az észrevételüket elmondták Wosinsky Mórnak, aki abban az időben Lengyelen volt plébános. Wosinsky nagy érdeklődést tanúsított a felfedezés iránt. Még aznap engedélyt kért és kapott Sándor gróftól, hogy a sáncon próbaásatást végezzon. Másnap, 1882. augusztus 16-án, az esős idő ellenére Wosinsky Mór fogadott egy embert, akivel megkezdte az ásátást. Wosinsky az ásátás kezdetén azt gondolta, hogy egy avarkori erődítmény lehetett a sánc. Az ásátás folyamán azonban hamarosan kiderült, hogy egy neolitikus emberi település nyomaira talált rá.

A „Lengyeli Sánc” fennsíkja 26 katasztrális hold nagyságú, amit erdő fedett be már az ásátás megkezdése idején is, ez borítja be ma is. Az 1882-től 1989-ig folytatott ásátások zavartalansága érdekében a sánctól Apponyi Sándor gróf az összes fát kivágatta. Egy központi helyen, csupán 3 db nagyobb tölgyfa maradt meg, hogy nyáron árnyékot nyújtson az ásátást végzők részére. Ezeknek a fáknak a közelében volt Wosinskynak egy kunyhója, ahol tárolta az ásátásokhoz szükséges szerszámokat, valamint a feltárt anyagokat.

A lengyeli ásátások idején sok, hazai és külföldi szakember megfordult a „Lengyeli Sánc”-on, hogy saját szemükkel láthassák a híres ásátásokat. Így például 1889. május 19-én Országos Régészeti és Embertani Társulat tekintette meg az ásátásokat. Köztük volt Pulszky Ferenc, dr. Czóbor Béla, dr. Fröhlich Róbert, dr. Szendrey János és Pósta Béla.³ A hazai szaktekinetelyeken kívül megfordultak Lengyelen; Virchow Rudolf berlini egyetemi tanár, Voss és Waldeger, a müncheni Ranke és a római Pigionini, akik maguk is ásattak a helyszínen, és a legnagyobb elismeréssel szóltak a kutatás eredményéről.

A külföldiek közül a legtöbb időt Virchow Rudolf töltötte a lengyeli ásátások színhelyén. Gróf Apponyi Sándorné róla írt emlékiratában: „A háromfa árnyékában jóízű reggeli mellett, magaróptű tósztokat mondott Virchow tanár úr, Sándor gróf egészségére.”⁴ Az említett „háromfa” a három öreg tölgy, ahol Wosinsky olyan sokat tartózkodott, ma is megvan. Oda állították fel 1985-ben az emlékoszlopot. Azóta minden évben sokan keresik fel ezt az emlékhelyet.

Lengyel község lakossága 1977 előtt nemigen ismerte ezt a kirándulóhelyet. 1977. május második vasárnapján a lengyeli sportkör vezetője, Szász Miklós és Bai József helytörténész egész napos gyalogtúrát szervezett a „Lengyeli Sánc”-ra. A kiránduláson az általános iskolai tanulók mellett részt vettek a szakmunkásképző intézet tanulói is és a község felnőtt lakosai közül többen. A helyszínen Bai József tartott előadást a Wosinsky Mór által 1882–1889 között végzett ásátásairól. Az 1985-ben felállított Wosinsky emlékoszlopot évente több hazai és külföldi kirándulócsoporthoz keresi fel.

Wosinsky emléktábla a lengyeli Római Katolikus Plébánia falán

Wosinsky Mór, a híres régészeti tevékenysége mellett, egyházi személyiségként is beírta nevét Tolna megye és benne Lengyel község történetébe is.

1854. március 28-án született Tolnán. Édesapja, mint lengyel nemesi család sarja, a lengyel szabadságharcban való aktív részvétele miatt 1831-ben emigrált Magyarországra. Előbb Pozsonyban gyógyszerész, majd Budapesten szerzett orvosi diploma után Tolnán kezdte meg orvosi tevékenységét. 1849-ben nőül vette Glatz János budapesti gyógyszerész leányát, Katalint. Ebből a házasságból öt gyermek született, köztük Mór másodikként látta meg a napvilágot.

Wosinsky Mór az elemi iskoláit Tolnán végezte, majd apja a jezsuiták kalocsai főgimnáziumába íratta be. Ott 1873-ban tett érettségi vizsgát német nyelvből, történelemből és vallástanból dicséretes jegyet kapott.

Fő vágya az volt, hogy pap lehessen. Ezen elhatározásában édesanyja is támogatta. A pécsi Papnevelő Intézetbe írták be, ahol 1877-ben szentelték pappá. Püspöke ugyanebben az év-

³ Dr. Kiss István: Két nap Lengyelen. Szekszárd Vidéke 1889. május 29.

⁴ gróf Apponyi Sándorné emlékirata. Német nyelven, a lengyeli Rk. Plébánián (magyarra fordította: Régegy Mónika)

ben kinevezte Gödre községbe segédlelkésszé, hol 1879-ig működött. Innen a gróf Apponyi család kegyurasága alá tartozó Tolna megyei Aparra került, szintén kápláni minőségben.

Wosinsky Mór, kalocsai gimnáziumi éveit kezdte elsajátítani a francia nyelvet. A pécsi Papnevelő Intézetben ezt úgy tökéletesítette, hogy egyik barátjával szövetkezve, séta közben egy Franciaországból Pécsre került nyelvemesterrel társalogtak. Az apari kápláni tevékenysége idején, az apari kegyúri templomban többször megfordult gróf Apponyi Rudolf özvegye, gróf Beckendorf Anna, aki férje diplomáciai tevékenysége idején hosszú éveket töltött Franciaországban, Párizsban. Egy alkalommal feltűnt a grófnőnek Wosinsky Mór francia nyelvben való jártassága, valamint kellemes modora. Erről tájékoztatta fiát, gróf Apponyi Sándort. A tudományt kedvelő gróf érdeklődni kezdett a fiatal káplán iránt.

Amikor 1881-ben a lengyeli plébános súlyosan megbetegedett, gróf Apponyi Sándor kérte a pécsi püspököt, hogy Wosinsky Mór helyettesítse a plébánost. A bemutatkozó látogatásra 1881. augusztus 14-én került sor. Dulánszky püspök előbb adminisztrátorrá, majd a lengyeli plébános halála után, a lengyeli plébániára plébánosnak nevezte ki a huszonhét éves Wosinsky Mór. Wosinsky 1881-től 1885-ig működött Lengyelen, mint plébános, ekkor a püspöke Závodra helyezte át, mivel az jobb javadalmazást nyújtott a nagyobb lakosságszám következtében. Závodról ismét Aparra került, mint esperes. Majd 1894. február 28-án plébánosnak Szekszárdra nevezte ki Dulánszky püspök. Papi pályafutásának legmagasabb pontját 1901. március 13-án érte el, amikor ünnepélyes keretek között címzetes madocsei apáttá avatta Wosinsky Mór szekszárdi plébánost.

„Lengyel a legnevezetesebb fordulópontra volt Wosinsky életében. A vallásos és ritka műveltségű grófi család körében bő alkalma nyílt az önművelődésre, tanulmányainak gyarapítására, s irodalmi tevékenységének kifejezésére. Itt lett régésszé, itt tárta föl a világhírű őskori telep: tulajdonképpen tudományos munkálkodása innen indult ki, ide kapcsolódik, s később is ide tér vissza. Lengyel szabta meg életének további irányát, amennyiben kizárólagosan a régészeti tudomány művelésére szentelte erejét: Lengyelben és Lengyellel szerezte meg hervadhatatlan érdemeit.”⁵

Mivel a Wosinsky emlékoszlop Lengyel községtől eléggé távol esik, ezért Bai József helytörténész, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum baráti Körének helyi titkára, 1989-ben kezdeményezte, hogy a lengyeli plébánia épületére – amely Lengyel központi részén áll – is legyen elhelyezve egy emléktábla, amely hirdeti, hogy milyen világhírű tudós-pap élt és dolgozott ebben a kis faluban, aki által Lengyel neve a lengyeli kultúra révén fogalommal vált. Az emléktábla elkészítéséhez a pénzt a Múzeum Baráti Kör tagjai és a lengyeli Rk. Egyházközség adta össze. A lengyeli plébánia falán elhelyezett emléktáblát 1989. április hónapban – Wosinsky Mór emlékére tartott szentmise után szentelte fel Mayer Mihály Pécs megyéspüspök. Az ünnepségen jelen volt és beszédet mondott dr. Vadas Ferenc a Szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum igazgatója.

A táblán ez a felirat olvasható:

Ebben a házban élt és dolgozott 1881–1885 között WOSINSKY MÓR világhírű pap-tudós a lengyeli őskori telep feltárója Készítette: MM Múzeum Barátainak Köre és a lengyeli Rk. Egyházközség 1989

Wosinsky Mór szobra a lengyeli Általános Iskola udvarában

Lengyel község – mint sok hasonló Tolna megyei település – a török időben elnéptelenedett. Az 1715. évi összeírás idején a kihalt települések között tartották nyilván. 1718-tól kezdett fokozatosan betelepülni német telepésekkel, akik 1723-ban sárból és fából kis templomot – imaházat – építettek, majd 1745-ben a templom mellett szintén sárból egytantermes iskolát,

⁵ Haugh Béla: Wosinsky Mór életrajza. Szekszárd, 1908.

ahol megkezdődött a népoktatás. 1783-ban, amikor Lengyel község plébániát kapott, megépült a plébánia-lak, a templom mellett. Az 1745-ben épült iskola a század végére már kicsinek bizonyult. Ezért a plébános kezdeményezésére egy új iskolát építettek 1783-ban, ez is egy tantermes volt, de már téglából épült és nagyobb volt a korábbiánál. Ez az épület kerek száz évig szolgálta a népoktatás ügyét.

1860-ban gróf Apponyi József új kegyúri templomot építtetett a kastélyához közel. Mivel az új templom a plébánia-laktól távol esett, a plébános kezdeményezésére az egyházközösség a templom közelében új plébánia-lakot építtetett.

Az 1880-as évekre a száz évvel korábban épített egytantermes iskola már nem felelt meg a kor követelményeinek. Ezt a királyi tanfelügyelő több jegyzőkönyvében jelentette is a megyei közigazgatási bizottságának. 1881-ben, amikor Wosinsky Mórt kinevezték Lengyelbe plébánosnak, az egyházközösség megválasztotta iskolaszéki elnöknek. Ő mindjárt jelezte, hogy az iskola nem felel meg a kor követelményeinek, szükség van még egy tanteremre és egy újabb tanterőre is. Különben is az iskola távol esik a plébánia-laktól és a templomtól is. Ezért nem lehet a felügyeletet megoldani. Szükségesnek látta a plébániához és a templomhoz közel egy új iskolának az építését.

Az egyházközösségnek azonban nem volt fedezete egy új iskolaépületre, valamint egy másodtanító javadalmazására. Wosinsky Mór ezt a gondot jelezte a kegyuraságnak, gróf Apponyi Sándornak. A gróf haladó szellemű volt, Rácegresen is építtetett új iskolát, így hajlott Wosinsky kérésére. Mivel a lengyeli uradalomnak volt téglaegetője, a gróf adta a téglát és a faanyagot, a községnek kellett állni a fogat és emberi erőt, valamint az építéshez a szakembereket, és a segéderőt.

Wosinsky Mór iskolaépítési törekvései sikerrel jártak, 1883-ban felépült a plébániaépülethez és a templomhoz közel egy kéttantermes, két tanerős iskola. Az új iskolában egy tanteremben már száz tanulót is el lehetett helyezni. Az új iskolához tanítói-lak is épült, a másodtanítónak külön szoba, valamint olyan mellékhelyiség (istálló, paja, pince), amit a jogszabály előírt.

Gróf Apponyi Sándor vállalta a másodtanító javadalmazását, azzal a kikötéssel, hogy a tanítói pályázatnál legalább három jelentkező közül az ő javaslatát vegyék figyelembe. Ezt jegy-

Budapesti általános iskolai tanulók a lengyeli sáncon, a Wosinsky emlékoszlopnál (Bai József felvétele)

zökönyvbe foglalták, ami gróf Apponyi Sándor halála után is érvényben maradt. Ezt a jogot 1946-ig a mindenkori uradalmi intéző gyakorolta.

Wosinsky Mór közreműködésével épült iskola sok változást hozott a község életében. Az új iskolában minden nagyobb összejövetelt, még színdarabok előadását is meg tudták oldani. Ez az iskola 1988-ig adott helyet az alsó tagozat oktatásához. Akkor új iskola épült a községben és a felszabadult épületet, 2002-ben faluháznak alakították át.

Wosinsky Mór iskolaépítési törekvéseit úgy hálálta meg az utókor, hogy a lengyeli Általános Iskola 1993. március 27-én felvette Wosinsky nevét. A népfelvételi ünnepségen Mayer Mihály pécsi megyéspüspök tartott szentmisét, Lenner Jenő lengyeli esperes-plébános méltatta Wosinsky Mórnak, mint lengyeli plébánosnak, a lengyeli rk. népiskolai oktatásban végzett el-évülhetetlen érdemeit. A szentmise után, az Általános Iskola udvarán, Mayer Mihály pécsi megyéspüspök avatta fel Wosinsky Mór mellszobrát, farkas Pál szobrászművész alkotását. Az ünnepségen dr. Vadas Ferenc a Szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum igazgatója tartott megemlékezést, melyben méltatta Wosinsky Mór ösrégészet terén elért világhírű eredményeit. Ezután Bai József helytörténész több előadást a népiskolai oktatásról Lengyel községben, valamint az iskolaépítkezésről és benne Wosinsky Mór hervadhatatlan érdemeiről.

A népfelvételi ünnepségen négy fő részesült „Wosinsky Mór Emlékplakett” kitüntetésben, melyet erre az alkalomra Farkas Pál szobrászművész készített. A népfelvételi ünnepségre a lengyeli Általános Iskola tanítói színvonalas kultúrműsorral készültek (vers, mese, ének, színijátás).

Wosinsky emlékeinek ápolása Lengyelen

Wosinsky Mór lengyeli emlékeinek ápolása 1977-ben kezdődött. Majd 1982 és 1983 nyarán a Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum régészei, gimnáziumi tanulók bevonásával „Wosinsky Régésztábort” szerveztek a „Lengyeli Sánc”-on. Az akkor létesített kutatóárkok egy része ma is nyitva van. Azóta sokan keresik fel ezt a helyet, és ez felkeltette az érdeklődést Wosinsky munkája iránt. A lengyeli Általános Iskola, valamint a szakmunkásképző intézet tanulói részére Bai József helytörténész több alkalommal tartott diáképes előadást „Wosinsky Mór nyomában, a lengyeli kultúra földjén” címmel.

A lengyeli Wosinsky Mór Általános Iskola népfelvétele (1993) óta minden évben megrendezi a „Wosinsky-Napot”. Ilyenkor megkoszorúzzák Wosinsky Mór szobrát az iskola udvarán, valamint az emléktáblát a Plébánia falán, majd a nap további részében kulturális műsorra és sportvetélkedőre kerül sor. Az Általános Iskola 1997-ben megalapította a Wosinsky-Kupát. Ilyenkor – az iskola névadójának napján – márciusban, sportvetélkedőre hívják az iskolákat. A tét a Kupa. Nagyon sok iskola jelentkezik erre a megmérettetésre.

2001-ben a lengyeli Wosinsky Mór Általános Iskola és a tolnai Wosinsky Mór Általános Iskola barátságot kötött. Ennek alapján 2002-ben a lengyeli iskola hívta meg a tolnaiakat a Wosinsky-Napra. 2003-ban a tolnaiak hívták meg a lengyelieket Tolnára, ahol megnézték Wosinsky Mór szülőházát, majd kimentek a temetőbe, megkoszorúzták a sírját és gyertyát gyújtottak a névadójuk tiszteletére, ezután részt vettek az ünnepi műsoron és az azt követő sportvetélkedőn.

2004-ben Wosinsky Mór születésének 150 éves évfordulója alkalmából, március 27-én koszorúzási ünnepség volt a lengyeli Általános Iskola udvarán lévő Wosinsky szobornál. Március 28-án (vasárnap) ünnepi istentiszteletre került sor a lengyeli templomban Wosinsky Mór emlékére. A szentmise után a lengyeli Nyugdíjas Klub és a lengyeli Egyházközség megkoszorúzta Wosinsky Mór emléktábláját a lengyeli Plébánia falán. Március 29-én, hétfőn a tolnai Wosinsky Mór Általános Iskola vetélkedőt szervezett Tolnán, „Ki tud többet Wosinskyról” címmel. A vetélkedőre háromfős csapatok jelentkeztek. A lengyeli Általános Iskoláét két csapat képviselte.

Bai József